

§ 1. Поняття виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання

Господарська діяльність сільськогосподарських підприємств — це діяльність суб'єктів аграрного господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Відповідно до ст. 3 ГК господарська діяльність може здійснюватись з метою одержання прибутку (підприємство) або без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Сферу аграрних господарських відносин становлять виробничо-господарські, організаційно - господарські та внутрішньогосподарські відносини. Ця глава присвячена аналізу саме виробничо-господарських відносин сільськогосподарських підприємств.

Виробничо-господарськими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами аграрного господарювання під час безпосереднього здійснення господарської діяльності.

Виробничо - господарська діяльність сільськогосподарських підприємств ґрунтується на певних принципах та умовах. Загальними принципами господарювання в аграрному секторі економіки є: забезпечення економічної багатоманітності та захисту державою всіх суб'єктів аграрного господарювання; свобода підприємницької діяльності в межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з потребою забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві; екологічний захист населення; захист прав споживачів і безпеки суспільства й держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини сільськогосподарських підприємств.

Головною умовою здійснення виробничо-господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами є державна реєстрація. Статтею 89 ЦК визначається, що юридична особа підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом. Відповідно до ст. 58 ГК діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання, який підлягає державній реєстрації, забороняється. Доходи, одержані таким суб'єктом, стягуються до Державного бюджету в установленому законом порядку.

Грунтуючись на вищенаведених принципах та умовах здійснення господарської діяльності, сільськогосподарське підприємство самостійно визначає напрями сільськогосподарського виробництва, його структуру і обсяг, самостійно розпоряджається виробленою продукцією та доходами, здійснює будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству України. Воно має право кооперуватися з промисловими підприємствами та установами під час перероблення сільськогосподарської продукції, виготовлення промислових та інших товарів, розширення сфери соціально-культурного, комунально-побутового обслуговування сільського населення, підготовки й перепідготовки кадрів.

Сільськогосподарське підприємство бере участь у приватизації переробних, агросервісних та інших державних і комунальних підприємств. Воно також може здійснювати представницьку діяльність з цінними паперами, для чого створює довірчі товариства, які діють у межах повноважень, наданих загальними зборами або зборами уповноважених сільськогосподарського підприємства.

Аграрне підприємство має право вступати в договірні відносини з будь-якими державними, комунальними, приватними комерційними й громадськими некомерційними підприємствами, установами та організаціями, з окремими громадянами, самостійно вибирати партнерів, зокрема зарубіжних, для укладення договорів. Спори, що виникають під час виконання таких договорів, розглядаються судами й господарськими судами.

Підприємство добровільно може брати на себе виконання державного замовлення на продаж сільськогосподарської продукції. У договорі на державне замовлення передбачається забезпечення підприємства матеріально-технічними ресурсами в обсягах, номенклатурі та асортименті, що гарантують паритетність відносин. У разі невиконання державою умов договору, сільськогосподарське підприємство має право

зменшити продаж їй сільськогосподарської продукції пропорційно обсягу недопоставлених йому матеріально-технічних ресурсів. Якщо впродовж дії договору на державне за-мовлення ціни на матеріально-технічні ресурси збільшуються, держава повинна компенсувати це підприємствам.

Аграрне підприємство реалізує свою продукцію та надає послуги підприємствам, організаціям і громадянам за цінами й тарифами, що встановлюються ним самостійно або на договірній основі. При регулюванні цін державою гарантуються однакові права та обов'язки сільськогосподарських товаровиробників, незалежно від форми господарювання. На законодавчому рівні задекларовано принцип, згідно з яким закупівельні ціни на сільсько-господарську продукцію, оптові ціни на засоби виробництва, матеріальні ресурси й тарифи на послуги для села повинні забезпечувати еквівалентний обмін між сільським господарством і промисловістю.

Отже, змістом господарської діяльності аграрних підприємств є свобода здійснення діяльності, яка не заборонена законом. Крім того, всім суб'єктам аграрного господарювання гарантуються однакові права доступу на ринок, до матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних і природних ресурсів.

Особливість аграрної господарської діяльності полягає в тому, що сільськогосподарське виробництво ґрунтується на використанні землі як основного засобу виробництва. Наслідком цього є наявність спеціальних форм організації і ведення виробництва в аграрному секторі економіки (наприклад, фермерських господарств), а також особливого правового регулювання господарської діяльності. У цій сфері з урахуванням: біологічного циклу в сільськогосподарській діяльності; особливостей контролю за власністю на землю та інші природні об'єкти; державного регулювання умов, в яких функціонує аграрний сектор економіки; особливостей економічної конкурентоспроможності сільського господарства; особливостей функціонування ринку товарної сільськогосподарської продукції; вагомого соціально-політичного й культурного значення розвитку селянства .

Виробничо - господарська діяльність сільськогосподарських підприємств має чітко виражений зональний характер і розвинуту галузеву спеціалізацією. Котра в сільському господарстві полягає в диференціації напрямів виробничо-господарської діяльності суб'єктів аграрного господарювання залежно від їх територіально-го розташування та поділу галузі на окремі види виробництва. Тоб-то, спеціалізоване сільськогосподарське підприємство — це суб'єкт аграрного господарювання, діяльність якого пов'язана з

виробництвом однорідної продукції.

Спеціалізація виробничо-господарської діяльності — найважливіший засіб підвищення ефективності сільського господарства. Во-на дає змогу інтенсивно впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, раціонально використовувати агрокліматичні умови, матеріально-технічні й трудові ресурси.

Основними галузями в сільському господарстві, які впливають на спеціалізацію суб'єктів аграрного господарювання, є рослинництво і тваринництво. В аграрному секторі економіки розрізняють також зональну (внутрішньозональну), галузеву (внутрішню й міжгалузеву), міжгосподарську, господарську (внутрішньогосподарську), технологічну, функціональну та інші форми спеціалізації виробництва .

Поряд із розвитком основних напрямів своєї діяльності сільськогосподарські підприємства мають право здійснювати промислову переробку своєї продукції — як самостійно, так і у співпраці з іншими підприємствами. Для більш ефективного й раціонального використання трудових ресурсів та місцевих джерел сировини, підвищення своєї прибутковості вони можуть створювати й розвивати підсобні господарства, а також різні промисли; вступати в договірні відносини з будь-якими суб'єктами підприємництва (фізичними та юридичними особами, в тому числі іноземними). Така діяльність є допоміжною, оскільки основною, статутною діяльністю є виробництво продуктів харчування рослинного й тваринного походження.

Правове регулювання виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою правових норм як загальних, так і спеціальних законів та підзаконних актів.

Так, за ст. 28 Закону України від 17 липня 1997 р. "Про сільськогосподарську кооперацію" , кооператив (об'єднання), відповідно до свого статуту, самостійно визначає основні напрями господарської діяльності, здійснює її планування й реалізацію. Виробничі кооперативи (об'єднання) реалізують свою продукцію за цінами, що встановлюються ними самостійно або на договірних засадах. Обслуговуючі кооперативи (об'єднання) надають послуги за цінами й тарифами, що встановлюються на договірних засадах окремо для членів кооперативу та інших осіб. Відносини кооперативу (об'єднання) з іншими підприємствами, установами та організаціями, а також з громадянами в усіх сферах господарської діяльності встановлюються на основі

договорів (угод).

Згідно зі ст. 11 Закону України від 10 квітня 1992 р. "Про споживчу кооперацію" , споживчі товариства та їх спілки самостійно розробляють програми економічного й соціального розвитку, роз-глядають і затверджують їх на загальних зборах (зборах уповнова-жених), конференціях, з'їздах, радах. Вони мають цілковиту госпо-дарську самостійність, покривають свої витрати за рахунок доходів від своєї господарської діяльності та забезпечують схоронність власності споживчої кооперації. Споживчі товариства та їх спілки відповідно до статутних вимог мають право: створювати (реоргані-зовувати, ліквідовувати) для здійснення своїх статутних завдань будь-які підприємства, установи, організації, біржі, комерційні банки, фінансово-розрахункові центри, страхові товариства та інші об'єкти, діяльність яких не суперечить законам України; вступати як засновники або учасники до господарських товариств, спільних підприємств, асоціацій та інших об'єднань для розв'язання госпо-дарських і соціальних завдань; придбавати майно державних під-приємств та підприємств, створених на інших формах власності, а також інше майно і майнові права; одержувати в установленому порядку земельні ділянки в користування.

Організації та підприємства споживчої кооперації формують то-варні та матеріально-технічні ресурси за рахунок закупівель на до-говірних засадах у підприємств (виробників), в оптовій торгівлі, на біржах, аукціонах, шляхом заготівель сільськогосподарської про-дукції і сировини у громадян, селянських (фермерських) госпо-дарств, колективних сільськогосподарських підприємств, радгос-пів, виробництва товарів на власних підприємствах та з інших дже-рел, не заборонених чинним законодавством. Забезпечення спо-живчої кооперації централізовано розподіленими ресурсами здій-снюється в тому ж порядку, що й забезпечення підприємств агроп-ромислового комплексу України.

Виробничо - господарська правосуб'єктність колективних сіль-ськогосподарських підприємств регулюється нормами Закону Ук-раїни від 14 лютого 1992 р. "Про колективне сільськогосподарське підприємство" , а акціонерних сільськогосподарських товариств та товариств з обмеженою відповідальністю — нормами ГК та Закону України від 19 вересня 1991 р. "Про господарські товариства" .

Відповідно до ст. 24 Закону України від 19 червня 2003 р. "Про фермерське господарство" , останнє діє на умовах самоокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, в тому числі іноземних.

Сільськогосподарські підприємства зобов'язані дотримуватися встановлених відповідно до законодавства екологічних, ветеринар-но-санітарних правил і норм щодо якості виробленої продукції та інших вимог.

§ 2. Загальна характеристика фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання

Внаслідок проведення аграрної реформи в Україні створено реальні передумови необхідні для формування ринкового фінансово-правового механізму регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств. Однак цей механізм діятиме лише за наявності різних суб'єктів власності й форм господарювання, конкуренції за ринок збуту продукції, цінних паперів, фінансово-кредитних послуг сільськогосподарських товаровиробників тощо .

Слід зауважити, що саме наявність законодавчого закріплення розмаїття форм суб'єктів аграрного господарювання, заснованих на різних формах власності, стала головною передумовою розвитку ринкового механізму регулювання фінансової діяльності сільсько-господарських підприємств.

Сучасні фінансово-кредитні відносини у сільському господарстві ґрунтуються на принципах: заборони прямого втручання держави у фінансову діяльність суб'єктів аграрного господарювання; партнерства у фінансових відносинах між фінансово-кредитними установами (банками, кредитними спілками) та сільськогосподарськими підприємствами; самообмеження, тобто обрання напрямів діяльності залежно від фінансових можливостей підприємства то-що. Ці принципи знайшли своє відображення в ЦК та ГК, законах України від 18 вересня 1991 р. "Про інвестиційну діяльність", від 19 вересня 1991 р. "Про господарські товариства", від 19 лютого 1992 р. "Про колективне сільськогосподарське підприємство", від 17 липня 1997 р. "Про сільськогосподарську кооперацію", від 20 травня 1999 р. "Про Національний банк України", від 16 липня 1999 р. "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", від 20 березня 1991 р. "Про банки і банківську діяльність", від 12 липня 2001 р. "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", "Про фермерське господарство" та в інших нормативно-правових актах.

У процесі набуття й реалізації суб'єктами аграрного господарювання фінансових правомочностей виникають відповідні фінансові правовідносини. Фінансові правовідносини сільськогосподарських підприємств поділяються на внутрішні і зовнішні.

До внутрішніх належать фінансові відносини із забезпечення встановленої законодавством фінансової дисципліни (ведення різноманітних форм обліку, звітності, нарахуванню дивідендів на акції або на майнові та земельні паї) на підприємствах. Внутрішні фінансові відносини сільськогосподарських підприємств охоплює предмет аграрного права.

Зовнішніми фінансовими відносинами сільськогосподарських підприємств є їх відносини з фінансовими органами держави, а також відносини, в яких підприємство є засновником нових суб'єктів господарювання й фінансові відносини, пов'язані зі здійсненням розрахунково - кредитних і касових операцій сільськогосподарських підприємств. На відміну від внутрішніх, зовнішні фінансові відносини сільськогосподарських підприємств, як правило, регламентуються нормами цивільного, господарського, адміністративно-го і фінансового права.

Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств — це сукупність фінансових

відносин (внутрішніх і зовнішніх) суб'єкта аг-рарного господарювання щодо забезпечення реалізації статутних цілей і завдань. Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств полягає в забезпеченні фінансово-ресурсних умов їх конкурентоспроможності. Відповідно до ст. 25 ГК,
конкуренція

— це змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації останнього на ринку.

Забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства досягається шляхом застосування як традиційних заходів: організації планування, створення різноманітних фондів (грошових та натуральних); здійснення різних видів обліку (бухгалтерського, статистичного, аналітичного); складання фінансового плану й звітності, — так і новітніх ринкових: маркетинг, менеджмент, аудит тощо.

Ефективність фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від реалізації комерційного планування, тобто від виконання його програми економічного й соціального розвитку (бізнес-плану). Бізнес-план сільськогосподарського підприємства — це специфічний плановий документ, в якому відображено організаційно-фінансові заходи для забезпечення виробництва окремих видів товарів, робіт, послуг. План дає змогу визначити перспективи розвитку майбутнього ринку збуту, оцінити витрати на виготовлення й реалізацію потрібної цьому ринку продукції, визначити її потенційну прибутковість. План також дає відповідь: чи доцільно здійснювати інвестування виробництва з точки зору самоокупності витрат. Методика складання бізнес-планів затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 21 квітня 1997 р. № 56.

Сільськогосподарське підприємство визначає свої загальні цілі на певний період (від 1 року), опрацьовує шляхи їх здійснення, а також забезпечує постійний контроль за виконанням зазначених у бізнес-плані показників. За умов впровадження ринкових економічних відносин особливого значення набуває пошук покупців своєї продукції, виявлення запитів та потреб споживача, організаційно-правове забезпечення збуту виробленої продукції, рентабельності виробництва й прибутковості. Під час розробки комерційного плану підприємству потрібно мати уявлення про наступне звернення до банківських кредиторів .

Для програм економічного й соціального розвитку або бізнес-планів характерні такі складові:

1. резюме (короткий висновок), в якому стисло зазначається: основна мета плану; наявні засоби та можливості для його здійснення відповідно до загального плану реструктуризації; строк ре-алізації плану; джерела інвестування; сума необхідних коштів; строк погашення наданої фінансової підтримки; висновки марке-тингових досліджень; обґрунтування успішності плану та фінансо-ві результати його реалізації (виручка, прибуток, рентабельність, термін самоокупності тощо);

2. загальна характеристика підприємства;

3. історична довідка (дата заснування, перепідпорядкування, розмір земельної ділянки та виробничих площ, умови оренди землі та основних фондів, наявність науково-технічних розробок та досліджень, ефективність їх використання тощо);

4. характеристика продукції, ринків збуту, маркетинг. У цьому розділі дається: аналіз галузі та перспективи її розвитку, тенденції до зміни попиту на продукцію галузі, загальний рівень її інвести-ційної привабливості; спеціалізація діяльності (перелік основних видів продукції, що належать до однієї споживчої групи); обсяги виробництва (в порівняльних цінах за останні 3 роки, питома вага цього виду продукції в загальному обсязі); детальний опис продукції та послуг, основні споживчі характеристики: ціна, розмір, вага, строк служби, естетичність, дизайн; номенклатура продукції та покращання її конкурентоспроможності; відомості про патентну ситуацію (захищеність товару (винаходу) в країні виробника та в країнах зовнішнього ринку, обсяг прав по патентах та авторських свідоцтвах); аналіз ціноутворення товарів з врахуванням різних альтернативних варіантів визначення ціни; характеристика підприємств, які виробляють аналогічну продукцію; відмітні характеристики основних ринків та їх сегментів (назва, розміри, географічне розташування, перелік конкурентів проникнення на ринок); основні групи споживачів товарів, циклічність покупок; вторинні ринки продукції та їх основні характеристики; оцінка розвитку виробництва та своєї позиції на ринку з точки зору пропозиції спеці-альної та цивільної продукції, а також інших видів продукції (пос-луг); конкуренція (основні конкуренти, їх переваги та недоліки); стратегія проникнення на ринок; стратегія здійснення продажу (ха-рактеристика та аналіз каналів збуту, обсяги збуту продукції по кожному з них); характеристика маркетингових служб підприємства та їх подальший розвиток; засоби маркетингової комунікації (впливу на покупця): реклама, стимулювання збуту, оперативні рішення служби маркетингу,

спрямовані на покращення системи збуту та освоєння нових ринків, пропозиції щодо ціноутворення; законодавчі обмеження проникнення на ринок (податкові, митні обмеження, державне регулювання цін тощо);

5. план виробництва містить: опис виробничого процесу, його прогресивність, зіставлення основних показників виробництва продукції з аналогічними показниками підприємств відповідної га-лузі; технологія виробництва продукції; характеристика обладнан-ня; визначення потреби в розробці та придбанні технічної й техно-логічної документації, ноу-хау; план розвитку виробництва; ген-план території підприємств; визначення основних та альтернатив-них постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, енерго-ресурсів та розрахунок потреби в ресурсах на виробничу програму; розрахунок ефективності плану виробництва;

6. в організаційному плані: відображаються особливості й пере-ваги нової організаційної схеми управління підприємством, його структурним підрозділом або групою підрозділів для конкретного виробництва продукції; зазначається потреба удосконалення орга-нізації праці, зміни керівництва, перепідготовки спеціалістів; ха-рактеризується якісний та кількісний склад працівників; встанов-люється система заробітної плати та матеріального стимулювання;

7. фінансовий план та програма інвестицій містить: основні фі-нансові показники за останній звітний період, які порівнюються з плановими або їх значеннями за попередній рік; прогноз фінансо-вих результатів на певний плановий період (1 рік, 2, 3...); план рес- труктуризації кредиторської заборгованості та повернення дебітор-ської; визначення та обґрунтування обсягу потрібних інвестицій для виконання плану реструктуризації та вказівку на ефективність даного інвестиційного проекту: потенційна прибутковість, рента-бельність та наявність стабільних ринків збуту; графік надання фі-нансової підтримки (сума, рік, квартал); графік повернення фінан-сової підтримки та відсотків за нею (сума та термін); очікуваний результат від одержаної інвестиційної підтримки;

8. в аналізі можливих ризиків та їх страхуванні зазначаються ос-новні види ризиків при виконанні бізнес-плану та надається їх оцінка для визначення загального рівня ризику за бізнес-планом. Відповідно до оцінки окремих ризиків надаються засоби й форми їх ефективного страхування шляхом створення резервних фондів зовнішнього страхування найсуттєвіших ризиків тощо би із зменшення ризиків і можливих втрат (створення резервних фондів зовнішнього страхування найсуттєвіших ризиків тощо);

9. охорона навколишнього середовища. Розділ містить вказівку на відповідність бізнес-плану вимогам законодавчих актів та інших нормативних документів щодо допустимого негативного впливу на навколишнє середовище, а також зазначаються наявні очисні спо- руди, їх стан та потреба в додаткових заходах щодо охорони навко-лишнього середовища окремих його складових: земель, повітря, води, лісових та інших ресурсів;

10. заключні положення.

Згідно зі ст. 140 ГК джерелами формування фінансових ресурсів суб'єктів господарювання є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капіталовкладення й дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом.

Особливий режим планування фінансування господарської діяльності суб'єктів аграрного господарювання встановлений нормативно-правовими актами, що регламентують правовий статус сільськогосподарських підприємств. Так, доход сільськогосподарсько-го кооперативу, відповідно до положень ст. 29 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію", формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних і прирівняних до них витрат та витрат на оплату праці найманого персоналу. Доход розподіляється на: податки й збори (обов'язкові платежі) до відповідних бюджетів; погашення кредитів; покриття збитків; проведення відрахувань у фонди кооперативу; кооперативні виплати; виплату часток доходу на паї (до 20%, визначених до розподілу). Порядок використання доходу кооперативу (об'єднання) встановлюється статутом.

Доходи сільськогосподарських споживчих товариств та їх спілок формуються за рахунок коштів, одержуваних внаслідок господарської діяльності, продажу цінних паперів та інших надходжень. Після платежів у бюджет та інших обов'язкових відрахувань прибуток розподіляється загальними зборами членів споживчого товариства (зборами уповноважених) та радами відповідних спілок згідно з їх статутами. Споживчі товариства, спілки та їх підприємства самостійно або на договірних засадах встановлюють вільні ціни й тарифи на продукцію виробничо-технічного призначення, сировину, сільгосппродукцію й товари народного споживання, що виробляються і закупаються ними, надані послуги з урахуванням попиту й пропозицій, за винятком продукції, товарів і послуг, на які передбачено державне регулювання цін і тарифів. Відповідно до ст. 13 Закону України "Про споживчу кооперацію", споживчі товариства, спілки та їх підприємства мають право відкривати на свій вибір у будь-якій установі банку поточні та вкладні (депозитні) рахунки, вільно розпоряджатися коштами, що є на цих рахунках. Списування цих органів. Споживчі товариства, спілки та їх підприємств може провадитися лише за їхньою згодою або за рішенням судових органів. Споживчі товариства, спілки та їх підприємства мають право одержувати в установах банків, у підприємств і організацій позички та несуть повну відповідальність за додержання кредитних договорів і розрахункової дисципліни.

Загальні засади правового регулювання фінансування господарської діяльності сільськогосподарських державних та комунальних підприємств викладено в розділі III ГК. Згідно з його положеннями, державні (комунальні) сільськогосподарські підприємства, на відміну від сільськогосподарських кооперативів, акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та фермерських господарств, не є власниками закріпленого за ними державного (комунального) майна та отримують від держави (місцевих органів самоврядування) фінансову підтримку у вигляді дотацій, субсидій, компенсацій. *Дотаціями* є безпроцентні асигнування з державного бюджету, призначені для покриття збитків суб'єктів господарської діяльності або збалансування доходів і видатків бюджетів нижчого рівня. Субсидія — фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання відповідного товару, внаслідок чого суб'єкт господарювання отримує пільги (прибутки), тобто коли державні органи: здійснюють пряму передачу грошей (у формі дарування, дотації, позики, участі в акціонерному капіталі тощо); потенційну пряму передачу грошей або зобов'язань (гарантій); відмовляються від справляння податків із доходів, які, як правило, підлягають справлянню, або не стягують їх (у разі встановлення податкових пільг, відстрочення сплати податку тощо); забезпечують суб'єктів господарювання майном (зокрема товарами) чи послугами, крім призначених для створення загальної інфраструктури, або закупають товари чи послуги; здійснюють платежі або доручають приватній установі виконувати одну чи більше зазначених у цьому пункті функцій.

Компенсація — це відшкодування державою частини вартості кредитів, одержаних сільськогосподарськими товаровиробниками за комерційними ставками згідно з договорами.

Державне фінансування здійснюється також шляхом надання субвенцій державним та комунальним підприємствам. Субвенції являють собою міжбюджетні трансферти для використання їх з певною метою в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції.

Загалом, державне (комунальне) сільськогосподарське підприємство, як і будь-який інший суб'єкт аграрного господарювання, самостійно планує свою фінансову діяльність, встановлює ціни на продукцію, що реалізується, формує потрібні для забезпечення стабільної діяльності різні грошові й натуральні фонди, організує та здійснює оперативний, бухгалтерський і статистичний облік та звітність.

Фермерське господарство, відповідно до розділу VII Закону України "Про фермерське господарство", формує свої фінанси за рахунок власних доходів, тобто прибуткової господарської діяльності. Крім того, згідно зі ст. 11 цього Закону, фермерське господарство може отримувати кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств на безповоротній основі та на конкурсних засадах на

поворотній основі. На безповоротній основі кошти надаються на такі цілі: відшкодування вартості розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за користування кредитами банків, та часткову компенсацію витрат на придбання першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво тваринницьких приміщень, в тому числі вартість проектно-кошторисних документів, пільгові умови кредитування, страхування фермерських господарств; підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах; розширення досліджень із проблем організації і ведення виробництва у фермерських господарствах; видання рекомендацій з питань використання досягнень науково-технічного прогресу в діяльності фермерських господарств; забезпечення гарантій при кредитуванні банками фермерських господарств; забезпечення функціонування Українського державного фонду підтримки фермерських господарств та його регіональних відділень. Поворотна допомога надається для виробництва, перероблення й збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені Статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств цілі під гарантію повернення строком від 3 до 5 років.

Важливе місце в системі фінансових відносин суб'єктів аграрного господарювання належить кредитам. Вони є джерелами позикових коштів для поповнення власних основних і обігових фондів з метою забезпечення сталого виробництва сільськогосподарської товарної продукції і сировини.

Відповідно до ст. 1054 ЦК, за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові (суб'єкту аграрного господарювання) у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит і сплатити відсотки. Отже, кредитний договір укладається на умовах відплатності, строковості та поворотності. В аграрному секторі економіки можна вирізнити певні особливості кредитних відносин. По-перше, існує великий ризик неповернення наданих кредитів. Сільське господарство є галуззю ризикованого підприємництва, де природнокліматичні та інші суб'єктивні та об'єктивні умови часто негативно впливають на фінансово-економічний стан сільськогосподарського підприємства. Крім того, не зважаючи на наявність законодавчого закріплення іпотечних відносин, банки сьогодні не мають права надавати кредити під заставу земель сільськогосподарського призначення, тобто вони не можуть забезпечити собі гарантії повернення наданих кредитів за допомогою такого ліквідного майна, яким є землі сільськогосподарського призначення. По-друге, кредитні відносини суб'єктів аграрного господарювання і банків безпосередньо пов'язані із сезонними витратами перших (посівні роботи, збирання врожаю, заготівля кормів, закупівля добрив і пально-мастильних матеріалів тощо). По-третє, на державному рівні регулярно приймаються нормативно-правові акти, в яких передбачається пільговий порядок кредитування суб'єктів аграрного господарювання. Відповідно до таких

документів, різниця між процентною ставкою кредитів Національного банку України, які надаються комерційним банкам, і пільговою процентною ставкою, за якою банки можуть надавати кредити сільськогосподарським підприємствам, повинна відшкодуватися комерційним банкам із коштів державного бюджету. Однак брак необхідних коштів у державному бюджеті призводить до того, що таке відшкодування або відкладається на невизначений строк, або взагалі не провадиться, через що суб'єкти аграрного господарювання позбавляються права користуватися пільговими кредитами.

Залежно від строків користування кредити класифікуються на: короткострокові (до 1 року); середньострокові (до 3 років); довгострокові (понад 3 роки). Короткострокові кредити надаються для забезпечення стабільного відновлення обігових виробничих фондів, для закупівлі пально-мастильних матеріалів, насіння, добрив, запчастин для сільгосптехніки, за їх рахунок також формуються та поповнюються поточні запаси різних фондів. Середньострокові та довгострокові кредити надаються суб'єктам аграрного господарювання з метою забезпечення реконструкції, модернізації та розширення основних фондів. Таке кредитне інвестування спрямовується на підвищення агротехнічного, родючого потенціалу сільськогосподарських угідь, породності основного стада, оновлення багаторічних насаджень, удосконалення технологічних процесів виробництва товарної сільськогосподарської продукції (зокрема придбання нової сільськогосподарської техніки та ремонту й модернізації існуючої) тощо.

Однією з форм фінансової діяльності суб'єктів аграрного господарювання є розрахунково - касові операції. Розрахункові правовідносини сільськогосподарських підприємств є самостійним видом грошових відносин, які виникають у процесі діяльності цих підприємств і здійснюються через банківські установи. Сільськогосподарські підприємства здійснюють розрахунки за допомогою відкриття відповідних рахунків (поточних, валютних тощо). Згідно з Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті кошти підприємств підлягають обов'язковому зберіганню в банках, за винятком залишків готівки в їхніх касах у межах встановленого банком ліміту та норм витрат з виручки, які передбачені діючим порядком ведення касових операцій у господарствах України. Банк на договірній основі здійснює розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів і виконує їхні розпорядження щодо перерахування коштів із рахунків. Відповідні правила закріплені в законах, що визначають правоздатність сільськогосподарських підприємств.

Сільськогосподарські підприємства відкривають в будь-яких банках України за власним вибором і за згодою цих банків у порядку, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку України та іншими актами чинного законодавства рахунки,

передбачені Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492, а також рахунки для обліку коштів у розрахунках за конкретними операціями (акредитиви, розрахункові чеки тощо). Рахунки для обліку коштів у розрахунках за конкретними операціями (акредитиви, розрахункові чеки тощо) відкриваються підприємствами в банку, що їх обслуговує, лише на підставі заяви на акредитив, заяви на перерахування коштів та ін.

Інструкція регулює правовідносини, що виникають під час відкриття банками, їх відокремленими структурними підрозділами, які здійснюють банківську діяльність від імені банку, поточних і вкладних (депозитних) рахунків у національній та іноземних валютах суб'єктам господарювання, фізичним особам, іноземним представництвам, нерезидентам - інвесторам, виборчим блокам політичних партій. Вона містить характеристику рахунків, які можуть відкрити клієнти, в тому числі й сільськогосподарські підприємства.

Поточний рахунок у банку відкривається для зберігання коштів і проведення безготівкових розрахунків. Ці кошти є власністю суб'єкта аграрного господарювання. Державні (комунальні) сільськогосподарські підприємства розпоряджаються коштами, що знаходяться на цьому рахунку як суб'єкти права повного господарського відання.

Сільськогосподарське підприємство може відкрити вкладний (депозитний) рахунок. Відповідно до ст. 1058 ЦК, за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та відсотки на неї або доход в іншій формі на умовах та в порядку, встановленому договором. Для зберігання коштів на депозитному рахунку сільськогосподарське підприємство і банк укладають депозитний договір. Кошти на депозитний рахунок перераховуються з поточного рахунку сільськогосподарського підприємства і після закінчення строку зберігання повертаються на поточний рахунок. За перебування коштів на депозитному рахунку власникові нараховуються відсотки. Проведення розрахунків і видача коштів готівкою з депозитного рахунку забороняється.

Під час розрахунків можуть застосовуватись акредитивна, інкасова, вексельна форми розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками та з використанням розрахункових документів на паперових носіях та в електронному вигляді. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті встановлює правила застосування в ході розрахункових операцій платіжних інструментів у формі:

меморіального ордеру, платіжного до-ручення, платіжної вимоги-доручення, платіжної вимоги, розра-хункового чека, акредитива. Використання банківських платіжних карток і векселів як платіжних інструментів регулюється чинним законодавством, зокрема відповідними нормативно-правовими ак-тами Національного банку.

Конкретні форми розрахунків визначаються самими сільсько-господарськими підприємствами під час укладання ними договорів з партнерами.

В умовах ринкової економіки важливим є надання можливості суб'єктам аграрного господарювання вступати у зовнішньоеконо-мічні відносини. Для цього вони можуть відкривати валютні рахун-ки в тих комерційних банках, які мають відповідні ліцензії.

Податкові відносини є ще одним різновидом фінансової діяль-ності сільськогосподарських підприємств. Згідно зі ст. 14 Закону України від 28 грудня 1994 р. "Про оподаткування прибутку під-приємств" (в редакції закону від 22 травня 1997 р.), підприємства, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, сплачують податок на прибуток у порядку і в розмірах, передбачених цим Законом, за підсумками звітного податкового року. Валові доходи й витрати підприємств — виробників сільсько-господарської продукції, утримані (понесені) протягом звітного по-даткового року, підлягають індексуванню з урахуванням офіційно-го індексу інфляції за період від місяця, наступного за місяцем по-несения таких витрат (отримання доходів), до кінця звітного по-даткового року. Сума нарахованого податку зменшується на суму податку на землю, що використовується у сільськогосподарському виробничому обороті. Підприємства, основною діяльністю яких є виробництво та/або продаж продукції квітково-декоративного рос-линництва, дикорослих рослин, диких тварин і птахів, риби (крім риби, виловленої у річках та закритих водоймах), хутряних товарів, лікєро-горілчаних виробів, пива, вина й виноматеріалів (крім вино-матеріалів, що реалізуються для подальшої переробки), оподатко-вуються в загальному порядку. У разі продажу товарів, безпосеред-ньо пов'язаних із технологічними процесами виробництва сіль-ськогосподарської продукції, виробникам такої сільськогосподар-ської продукції на умовах товарного кредиту, валові доходи креди-тора збільшуються в податковому періоді, на який, відповідно до умов такого кредитного договору, припадає строк здійснення роз-рахунків із позичальником.

У системі оподаткування сільськогосподарських товаровироб-ників важливе місце належить земельному податку. Цей податок встановлено ЗК і Законом України від 3 липня 1992 р. "Про плату за землю" (в редакції Закону від 19. вересня 1996 р.). Плата за

землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від якості та місцезнаходження ділянки, виходячи з кадастрової оцінки землі.

Сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, передбачених законами України, селянські та інші господарства, що займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, в яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 75% загальної суми валового доходу підприємства є платниками фіксованого сільськогосподарського податку. Згідно зі ст. 2 Закону України від 17 грудня 1998 р. "Про фіксований сільськогосподарський податок", його платниками також є суб'єкти господарювання, утворені внаслідок реорганізації сільськогосподарського підприємства — платника фіксованого сільськогосподарського податку (незалежно від терміну реорганізації), які також займаються виробництвом (вирощуванням), переробленням та збутом сільськогосподарської продукції. Новостворені суб'єкти господарювання, основним видом діяльності яких є виробництво (вирощування), перероблення та збут сільськогосподарської продукції, у рік створення є платниками фіксованого сільськогосподарського податку. Підприємства, які займаються іншими видами діяльності, крім сільськогосподарської, зазначеної у цій статті, з метою оподаткування ведуть окремий облік фінансових результатів від інших видів господарської діяльності, відповідно до п. 7.20 ст. 7 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", які підлягають оподаткуванню на загальних підставах. У разі, коли у звітному періоді валовий дохід від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки становить менш як 75% загального обсягу реалізації, підприємство сплачує податки у наступному звітному періоді на загальних підставах. До платників фіксованого сільськогосподарського податку належать також власники земельних ділянок та землекористувачі, зокрема орендарі, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію, крім власників та землекористувачів земельних ділянок, переданих для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного будівництва, а також наданих для городництва, сінокошення та випасання худоби.

п. 1 Закону, Фіксований сільськогосподарським податком є податок, який не змінюється протягом визначеного цим Законом терміну (тобто 5 років) і справляється з одиниці земельної площі. Фіксований сільськогосподарський податок сплачується в рахунок таких податків і зборів (обов'язкових платежів): податку на прибуток підприємств; плати (податку) за землю; податку із власників транспортних засобів та

інших самохідних машин і механізмів; комунального податку; збору за геологорозвідувальні роботи, вико-нані за рахунок державного бюджету; збору на обов'язкове соціаль-не страхування; збору на будівництво, реконструкцію, ремонт і ут-римання автомобільних доріг загального користування України; збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; плати за придбання торгового патенту на здійснення торговельної діяльнос-ті; збору за спеціальне використання природних ресурсів (щодо ко-ристування водою для потреб сільського господарства). Інші подат-ки та збори (обов'язкові платежі), визначені Законом України від 25 червня 1991 р. "Про систему оподаткування" (в редакції закону від 18 лютого 1997 р.), сплачуються сільськогосподарськими товарови-робниками в порядку і розмірах, визначених законодавством.

Об'єктом оподаткування для платників фіксованого сільсько-господарського податку є площа сільськогосподарських угідь, пере-даних сільськогосподарському товаровиробнику у власність або на-даних йому в користування, зокрема на умовах оренди, а також зе-мель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибаль-ськими та риболовецькими господарствами для розведення, виро-щування та вилову риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках і водосховищах).

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з 1 га сіль-ськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки, яка провадиться відповідно до Методики, затверджені Ка-бінетом Міністрів України, у таких розмірах: для ріллі, сіножатей та пасовищ — 0,5%; для багаторічних насаджень — 0,3%; для зе-мель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибаль-ськими та риболовецькими господарствами для розведення, виро-щування та вилову риби у внутрішніх водоймах, — 1,5% грошової оцінки одиниці площі ріллі по областях та Автономній Республіці Крим. Грошова оцінка сільськогосподарських угідь в разі потреби може уточнюватися згідно із законодавством.

Податок сплачується щомісяця протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем базового звітного (податко-вого) місяця у розмірі третини суми податку, визначеної на кожний квартал від річної суми податку, у таких розмірах: у I кварталі — 10%; у II кварталі — 10%; у III кварталі — 50%; у IV кварталі — 30%.

Закон України "Про фіксований сільськогосподарський пода-ток" містить правові норми стосовно порядку зарахування й стро-ків сплати названого податку, про порядок його зарахування до бюджетів і державних цільових фондів. Платники податку

перераховують у визначений строк кошти на окремий рахунок відділень Державного казначейства України в районах за місцем розташування земельної ділянки. Останні наступного дня після надходження коштів перераховують суми фіксованого сільськогосподарського податку в таких розмірах: до місцевого бюджету — 30%, на обов'язкове державне пенсійне страхування — 68%, на обов'язкове соціальне страхування — 2%. Про ці надходження своєчасно повідомляють відповідний орган державної податкової служби, який здійснює контроль за своєчасним і повним надходженням фіксованого сільськогосподарського податку.